

KÜLLİYEULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Between Waqf Property and Private Property in Ottoman Law: A Fountain Dispute in the Kaldırgöç Neighborhood of Thessaloniki (1904-1905)

Mehmet Tuğrul

Corresponding author

***Asst. Prof. Dr. Mehmet Tuğrul**

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Ankara / Türkiye.

E-mail

mehmettuğrul@aybu.edu.tr

Orcid

0000-0001-5200-0596

Citation

Tuğrul, M. (2026). Vakıf Mülkiyeti ve Özel Mülkiyet Arasında Osmanlı Hukuku: Selanik Kaldırgöç Mahallesinde Bir Çeşme İhtilafı (1904-1905), Külliye, 7(1), 130-151.

<https://doi.org/10.48139/aybukulliye.1838354>

Abstract

This study examines a property dispute between a waqf fountain and private property in the Kaldırgöç neighborhood of Thessaloniki during 1904-1905, based on Ottoman archival documents. The dispute arose from a boundary disagreement between a house owned by a Jewish woman named Rahil binti Yusuf and the land of a waqf fountain. The article reveals the tension between waqf law and modern property concepts in the late Ottoman Empire, how the central government's principle of "protection and preservation of charitable endowments" was implemented at the local level, and the legal strategies employed by private property owners to protect their rights. This study aims to reveal, through a micro-historical approach and a single case file, the administrative and legal justification for the protection of foundation property and the defense repertoire developed by the private property owner against this justification, within the context of the case.

Keywords: Ottoman, Waqf, Thessaloniki, Property, Tanzimat, Municipality, Jew.

Article Information

History

Submitted: 08.12.2025 | **Accepted:** 04.03.2026 | **Published:** 25.03.2026

Ethical Statement

Ethical principles have been adhered to during the preparation of this study.

Conflicts of Interest

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Grant Support

No funds, grants, or other support was received.

Copyright & License

Author publishing with the journal retains the copyright to their work

licensed under the CC BY-NC 4.0

KÜLLİYE

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vakıf Mülkiyeti ve Özel Mülkiyet Arasında Osmanlı Hukuku: Selanik Kaldırgöç Mahallesinde Bir Çeşme İhtilafı (1904-1905)

Mehmet Tuğrul

Özet

Bu çalışma, 1904-1905 yıllarında Selanik'in Kaldırgöç mahallesinde yaşanan vakıf çeşmesi ile özel mülkiyet arasındaki ihtilafı, Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak incelemektedir. İhtilaf, Rahil binti Yusuf adlı bir Yahudi kadının mülkiyetindeki hane ile bir vakıf çeşmesinin arsası arasındaki sınır anlaşmazlığından kaynaklanmıştır. Makale, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde vakıf hukuku ile modern mülkiyet anlayışı arasındaki gerilimi, merkezi hükümetin "hayrâtın sıyânet ve muhafazası" ilkesinin yerel düzeyde nasıl uygulandığını ve özel mülk sahiplerinin haklarını korumak için kullandıkları hukukî stratejileri ortaya koymaktadır. Çalışma, mikro-tarih yaklaşımıyla tek bir ihtilaf dosyası üzerinden, vakıf malının korunmasına ilişkin idarî-hukukî gerekçelendirmeyi ve bu gerekçelendirme karşısında özel mülk sahibinin geliştirdiği savunma repertuarını vaka bağlamında görünür kılmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Vakıf, Selanik, Mülkiyet, Tanzimat, Belediye, Yahudi.

Sorumlu Yazar

*Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tuğrul

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara / Türkiye,

E-posta

mehmettuğrul@aybu.edu.tr

Orcid

0000-0001-5200-0596

Atıf

Tuğrul, M. (2026). Vakıf Mülkiyeti ve Özel Mülkiyet Arasında Osmanlı Hukuku: Selanik Kaldırgöç Mahallesinde Bir Çeşme İhtilafı (1904-1905), Külliye, 7(1), 130-151.

<https://doi.org/10.48139/aybukulliye.1838354>

Makale Bilgileri

Süreç

Geliş Tarihi: 08.12.2025 | **Kabul Tarihi:** 04.03.2026 | **Yayın Tarihi:** 25.03.2026

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir ve çalışması CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Extended Abstract

This article examines a property and boundary dispute that unfolded in 1904–1905 in the Kaldırgöç neighbourhood of Thessaloniki (Selanik). The conflict concerned the land of a waqf (pious foundation) fountain and an adjacent privately owned house belonging to Rahil binti Yusuf, a Jewish woman recorded in the dossier as the wife of Yako İravanlı. Using a micro-historical approach, the study reads a single administrative case file from the Ottoman archives to reconstruct the procedural path of the conflict and to clarify how waqf-protection norms and private ownership claims interacted within late Ottoman urban governance.

The dispute arose in the reconstruction process that followed the large fire of 1903 in the Küçükpazar area. Post-fire rebuilding involved re-parcelling and street widening, and these interventions generated frictions wherever different property regimes overlapped. In this case, the file records that Rahil's plot before the fire measured 271 m². The fountain site is recorded with a much smaller footprint (7.56 m² before the fire) and appears after the new layout as approximately 6.20 m². The central question was whether the fountain plot—treated as a charitable asset—would be preserved as a distinct and protected space in the new urban layout, or effectively absorbed by neighbouring private use.

The immediate trigger was Rahil's attempt to build a terrace and extend her usable space into the fountain plot. She relied on a construction permit (ruhsat tezkeresi) issued for works on her own property. Municipal officials interpreted the move as instrumentalising a lawful permit for an unlawful end, described it as encroachment (tecavüz) upon waqf land, and intervened to restore the prior situation (hal-i sabık). Their response also framed the fountain as a living element of public provision: charitable structures had to be protected and kept functional, especially during post-disaster reconstruction.

Rahil's response illuminates how private owners could frame claims in the late Ottoman legal-administrative environment. She submitted an petition (arzuhal) to the Rumeli Vilayeti Müfettiş-i Umumiliği, escalating the dispute beyond the municipal arena. Her petition combined several argumentative registers: (i) a factual challenge, claiming that the fountain's former position had been on the street rather than within her parcel; (ii) a settlement proposal, offering either to pay the value of the disputed strip or to resolve the matter through an equivalent plot nearby; (iii) a rights-based argument grounded in title (tapu) and lawful possession, insisting on the protection of registered property under the Sultan's rule; (iv) a procedural objection, arguing that municipal interference without a judicial decision was unlawful; and (v) a gendered appeal to vulnerability, describing herself as an "acize" to underline the asymmetry between an individual owner and municipal power.

The petition activated a multi-layered bureaucratic chain. The Inspectorate-General forwarded the complaint to the Dahiliye Nezareti. The Ministry replied on 25 March 1320 (1904) by invoking an imperial decree (irade-i seniyye) associated with Abdülhamid II. The decree reaffirmed that the continuity of "hayrât" depended on preventing waqf properties from encroachment, ruin, and loss; it warned officials against tolerating violations and framed such tolerance as creating serious legal and material responsibility. The same stance was communicated across relevant branches of the administration, including financial and waqf-related offices and land-registry authorities, signalling that waqf protection was treated as an empire-wide governance priority.

Local documentation aligns with and operationalises the central stance. Following the directive, the Inspectorate-General instructed the Thessaloniki municipality (10 May 1904) to

prevent interference with the fountain site and to remove unlawful constructions. Municipal reports reject Rahil's factual claims, treat the disputed strip as integral to the fountain plot, and argue that it was never part of Rahil's lawful allotment under post-fire redistribution. The administrative outcome was adverse to Rahil: removal of the terrace was ordered and the fountain plot was to be secured. While the dossier does not conclusively document the physical execution of removal, it clearly records the decision logic and the administrative instruments through which it was produced.

Analytically, the case yields several bounded but concrete observations. First, even in the early twentieth century, the normative priority of protecting waqf assets could outweigh individual property claims when the issue was framed as safeguarding the material basis of charitable services and public benefit. Second, the case nuances linear narratives of Tanzimat modernisation: Rahil's petition moved through administrative hierarchy and received formal consideration, indicating that rights-talk, documentary proof and procedural language had become meaningful resources even when they did not prevail. Third, the dossier highlights the municipality's dual role in late Ottoman modernisation –as an agent of urban regulation and as an enforcer of waqf preservation- while also revealing legal pluralism in practice, since the dispute was resolved through administrative escalation rather than court adjudication.

The broader implication is that late Ottoman urban modernisation did not simply replace waqf law with private property. Instead, older normative hierarchies and newer rights-claiming repertoires coexisted within administrative workflows linking municipal councils, provincial supervision and central ministries. The study is intentionally cautious about generalisation, as it rests on a single case file, but it offers a dense chronology and a transferable analytical template for comparing similar disputes across cities and periods.

1. Giriş

19. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun köklü dönüşüm sürecine girdiği bir dönemdir. 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan reform hareketleri, devletin idarî, hukukî ve içtimaî yapısını kökten değiştirmeyi hedeflemiştir. Bu modernleşme sürecinin en önemli boyutlarından biri, vakıf kurumu ile yeni mülkiyet anlayışı arasındaki gerilimdir. Vakıflar, Osmanlı sosyo-ekonomik düzeninin temel taşlarından biri olarak, yüzyıllar boyunca eğitim, sağlık, altyapı ve sosyal yardım hizmetlerini finanse etmiştir (Yediyıldız, 2012; Singer, 2002). Ancak Tanzimat reformları, Batılı anlamda ferdî mülkiyet haklarını güçlendirmeyi ve vakıf sistemini rasyonalize etmeyi amaçlamıştır.

Bu çalışma, 1904-1905 yıllarında Selanik'in Kaldırgöç mahallesinde bir vakıf çeşmesi sahası ile bitişik özel mülkiyet arasında beliren sınır ihtilafının idarî-hukukî seyrini, mikro-tarih perspektifinden ve mevcut belge dosyasıyla sınırlı olarak izlemektedir. İhtilaf, Rahil binti Yusuf'un tapulu hanesi ile vakıf çeşmesi sahasının sınırlarının yangın sonrası imar/taksim sürecinde yeniden belirlenmesi sırasında çakıştığı iddiası etrafında şekillenmiştir. Görünüşte sıradan olan bu vaka, 'Osmanlı modernleşmesi' veya çok-kültürlü mekân paylaşımı hakkında genelleyci sonuçlar üretmekten ziyade, vakıf malının korunmasına ilişkin ilkenin –hayrâtın sıyânet ve muhafazası- yerelde hangi idarî kanallar, hangi hukukî dil ve hangi süreç üzerinden işletildiğini göstermeye elverişli bir örnek sunmaktadır.

Selanik, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun en kozmopolit şehirlerinden biriydi. Yahudi, Müslüman, Rum ve diğer toplulukların bir arada yaşadığı bu liman şehri, Tanzimat reformlarının uygulandığı önemli bir laboratuvar işlevi görmüştür (Anastassiadou, 2016). Şehrin nüfusunun önemli bir kısmı 1492'de İspanya'dan sürgün edilen Sefarad Yahudilerinin yerleşmesiyle şekillenmiş

ve bunlar yüzyıllar boyunca ticaret, zanaat ve entelektüel hayatta önemli roller üstlenmiştir (Naar, 2016). 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Selanik Yahudileri modern eğitim kurumları, basın ve sivil toplum örgütleriyle dinamik bir topluluk oluşturmuştur.

Bu çalışmanın temel araştırma soruları şunlardır: (i) Mevcut yazışma ve işlemler zincirinde ihtilaf, hangi idarî birimler üzerinden ve hangi işlem adımlarıyla yürütülmüştür? (ii) 'Hayrâtın sıyânet ve muhafazası' ilkesi, dosya içi metinlerde hangi gerekçelerle ve hangi karar noktalarında devreye sokulmuştur? (iii) Özel mülk sahibi, tapu, usul ve tazminat söylemini kullanarak nasıl bir savunma stratejisi kurmuştur? (iv) Tarafların statüsüne ilişkin kayıtlar karar gerekçelerinde ne ölçüde görünürdür, görünürlük sınırlıysa bu sınırlılık nasıl yorumlanmalıdır?

Metodolojik olarak, bu çalışma Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) bulunan belgeler üzerine inşa edilmiştir. Bu belgeler, ihtilafın gelişimini, tarafların argümanlarını ve merkezi hükümetin müdahalesini etraflı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu belgelerin transkripsiyon ve çevirisi, dönemin hukukî terminolojisi ve idarî prosedürleri hakkında terminolojik açıdan derinlemesine bir araştırma yapmayı gerektirmiştir.

Çalışmanın teorik çerçevesi, mülkiyet hukuku, vakıf hukuku ve şehir tarihi alanlarındaki güncel tartışmalardan beslenmektedir. Özellikle, Osmanlı vakıf sisteminin modernleşme sürecindeki dönüşümü (Barnes, 1987; Çizakça, 2000), Tanzimat sonrası mülkiyet reformları (Mundy & Smith, 2007) ve çok kültürlü şehirlerde mekân pratikleri (Hanssen, 2005) konularındaki literatür, analizin temelini oluşturmaktadır.

Makalenin yapısı şu şekildedir: Makalenin birinci bölümünü teşkil eden giriş kısmında çalışmanın kapsamı ve temel araştırma soruları ele alınmıştır. İkinci bölümde, Osmanlı vakıf hukuku ve Tanzimat sonrası reformlar üzerine bir literatür taraması sunulmuştur. Üçüncü bölümde, Selanik'in 19. yüzyıldaki sosyo-ekonomik ve demografik yapısı incelenmektedir. Dördüncü bölümde, arşiv belgelerine dayanarak ihtilafın kronolojik gelişimi teferruatlı bir şekilde analiz edilmektedir. Beşinci bölümde, vakının hukukî, içtimaî ve mekân boyutları tartışılmaktadır. Sonuç bölümünde ise bu mikro-tarihî vakının Osmanlı modernleşmesi ve vakıf-mülkiyet ilişkileri hakkında ne söylediği değerlendirilmektedir.

2. Literatür Taraması: Osmanlı Vakıf Hukuku, Tanzimat Reformları ve Mülkiyet İlişkileri

2.1. Osmanlı Vakıf Sistemi ve Hukukî Çerçevesi

Vakıf kurumu, İslam hukukunun en özgün müesseselerinden biri olarak, Osmanlı içtimaî ve iktisadî düzeninin merkezinde yer almıştır. Arapça "vakf" (durdurmak, alıkoymak) kökünden gelen bu terim, bir mülkün Allah rızası için ebediyen tahsis edilmesi anlamına gelmektedir (Yediyıldız, 2003; Barkan, 1942; Berki, 1957). Osmanlı hukuk sisteminde vakıflar, temelde iki kategoriye ayrılmıştır: hayrî vakıflar ve zürri/evlatlık vakıflar. Bu çalışmanın konusu olan çeşme, hayrî vakıf kategorisine girmektedir.

Klasik Osmanlı döneminde vakıf hukuku, İslam hukukunun Hanefî mezhebine dayalı olarak şekillenmiştir. Vakfın temel unsurları şunlardır: vakfeden (vâkıf), vakfedilen mal (mevkûf), vakfın amacı (gaye) ve vakfın yönetimi (tevlîyet). Bir mülkün vakfedilmesi, o mülkün mülkiyetinin Allah'a devredilmesi ve artık alınıp satılamaz, miras bırakılamaz hale gelmesi anlamına gelir (Yediyıldız, 2012; Çizakça, 2000). Bu "ebedîlik" ilkesi, vakıf mülkiyetinin en temel özelliğidir.

Osmanlı vakıf sistemi, devasa bir sosyal hizmet ağı oluşturmuştur. 16. yüzyılda İstanbul'daki vakıfların sayısı 2.500'ü aşmış, bu vakıflar camiler, medreseler, imaretler, çeşmeler, hamamlar, köprüler ve yollar inşa etmiş ve işletmiştir (Canatar, 2004; Barkan ve Ayverdi, 1970). Vakıfların gelir kaynakları çeşitlidir: Vakfedilen gayrimenkullerden elde edilen kiralar, dükkân ve han gelirleri, tarım

arazilerinin ürünleri bunlardan bazılarıdır. Bu gelirler, vakfın amacına uygun olarak harcanmaktadır.

Vakıf yönetimi, mütevellî adı verilen görevliler tarafından yürütülmüştür. Mütevellî, vakfın kurucusu tarafından atanır ve genellikle bu görev nesiller boyu aynı ailede kalır. Mütevellînin görevleri arasında vakıf gelirlerini toplamak, giderleri karşılamak ve vakıf mülkünü korumak yer alır. Vakıfların denetimi mütevellî, nâzırlar ve kadılar ve 19 yüzyıldan itibaren ise Evkaf Nezareti tarafından yapılmıştır (Öztürk, 1995).

19. yüzyıla gelindiğinde, vakıf sistemi çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Vakıf mülklerinin kötü yönetimi, gelirlerin azalması, vakıf arazilerinin gasp edilmesi gibi problemler yaygınlaşmıştır (Öztürk, 1995). Dolayısıyla vakıf kurumu modernleşme yanlısı reformcular tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, Tanzimat döneminde vakıf sisteminin reforma tabi tutulması çabalarını beraberinde getirmiştir.

2.2. Tanzimat Reformları ve Mülkiyet Hukukunun Dönüşümü

1839 Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme tarihinde bir dönüm noktasıdır. Ferman, can, mal ve namus güvenliğini, adil vergilendirmeyi ve hukukun üstünlüğünü vaat etmiştir. Bu ilkeler, geleneksel Osmanlı hukuk sisteminde köklü değişiklikleri gerektirmiştir (Akyıldız, 2011). Mülkiyet hukuku alanında, Tanzimat reformları üç temel hedef gütmüştür: Mülkiyet haklarının güvence altına alınması, arazi rejiminin rasyonalizasyonu ve vakıf sisteminin modernizasyonu.

1858 Arazi Kanunnamesi, Tanzimat döneminin en önemli hukukî düzenlemelerinden biridir. Bu kanun, Osmanlı toprak rejimini beş kategoriye ayırmıştır: Mülk (tam mülkiyet), miri (devlet mülkiyeti), vakıf, metruke (kamu kullanımına ayrılmış) ve mevat (ölü topraklar). Kanun, miri arazilerde tasarruf haklarını güçlendirmiş ve bu hakların miras yoluyla geçişini kolaylaştırmıştır (Aydın, 1991). Ancak, vakıf arazileri bu reformlardan büyük ölçüde muaf tutulmuş, vakıf mülkiyetinin ebedîliği ilkesi muhafaza edilmiştir.

Tanzimat döneminde vakıf sisteminin reformu, hassas bir konu olmuştur. Bir yandan, vakıfların ekonomik verimsizliği ve kötü yönetimi eleştirilmiş; diğer yandan, vakıfların dinî ve içtimaî önemi nedeniyle radikal reformlardan kaçınılmıştır. 1826'da Evkaf Nezâreti'nin kurulması, vakıfların merkezî bir otoriteye bağlanması anlamına gelmiştir (Öztürk, 1995). Nezaret, vakıf gelirlerini denetleme, mütevellîleri kontrol etme ve vakıf mülklerini koruma görevlerini üstlenmiştir.

1856 Islahat Fermanı, gayrimüslimlerin mülkiyet haklarını güçlendirmiştir. Ferman, tüm Osmanlı tebaasının din ve mezhep farkı gözetmeksizin eşit haklara sahip olduğunu ilan etmiştir. Bu, gayrimüslim cemaatlerin vakıf kurma ve mülk edinme haklarını genişletmiştir. Ancak, uygulamada bu hakların ne ölçüde gerçekleştiği tartışmalıdır (Karpas, 1975).

Tanzimat sonrası dönemde, mülkiyet ihtilaflarının çözümünde yeni kurumlar ortaya çıkmıştır. Nizamiye mahkemeleri, şer'î mahkemelerin yanında, medenî ve ticarî davaları görmeye başlamıştır. Ancak, vakıf davaları genellikle şer'î mahkemelerin yetkisinde kalmıştır. Bu durum, hukukî açıdan bir ikiliğe yol açmış ve bazı durumlarda yetki çatışmalarına neden olmuştur (Kenanoğlu, 2007; Rubin, 2011).

Literatürde, Tanzimat reformlarının mülkiyet hukuku üzerindeki etkisi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı tarihçiler, reformların ferdî mülkiyet haklarını güçlendirdiğini ve ekonomik gelişmeyi teşvik ettiğini savunurken (Pamuk, 2000); diğerleri, reformların uygulamada sınırlı kaldığını ve geleneksel yapıların büyük ölçüde devam ettiğini ileri sürmektedir (Quataert,

2005). Bu çalışma, mikro-tarihî bir vaka üzerinden bu tartışmaya katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2.3. Selanik: Çok Kültürlü Şehir

Selanik, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun en kozmopolit şehirlerinden biridir. 1430'da Osmanlı hakimiyetine giren şehir, özellikle 1492'de İspanya'dan sürgün edilen Sefarad Yahudilerinin iskânıyla demografik ve kültürel bir dönüşüm geçirmiştir (Naar, 2016).¹

Selanik Yahudileri, şehrin ekonomik hayatında önemli bir rol oynamış, liman işçiliği, dokuma endüstrisi, ticaret ve bankacılık sektörlerinde yoğunlaşmışlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısında, Alliance Israélite Universelle'in açtığı modern okullar, Selanik Yahudilerinin eğitim seviyesini yükseltmiş ve Fransızca bilen, Batılı değerlere aşina bir nesil yetiştirmiştir (Theologou ve Michaelides, 2010; Provata, 2012; Rodrigue, 1990). Bu dönemde Selanik, Ladino dilinde yayınlanan gazete ve dergileriyle canlı bir entelektüel hayata sahne olmuştur.

Selanik'in şehir mekânı, etnik ve dinî toplulukların karmaşık bir mozağini yansıtmaktadır. Mahalleler genellikle homojen bir etnik yapıya sahip olsa da ticaret bölgeleri ve liman gibi kamuya ait alanlar farklı toplulukların etkileşim kurduğu yerlerdir (Anastassiadou, 2016). Vakıf yapıları - camiler, kiliseler, sinagoglar, çeşmeler, hamamlar- bu mekân düzeninin önemli unsurlarıdır ve toplulukların şehir mekânındaki varlığını simgeler (Ferlibaş, 2020).

Tanzimat reformları, Selanik'in şehir yönetiminde önemli değişikliklere yol açmıştır. 1869'da kurulan Selanik Belediyesi, şehrin altyapısını modernleştirme, sokakları düzenleme ve kamu hizmetlerini iyileştirme görevlerini üstlenmiştir (Anastassiadou, 2016). Belediye, farklı etnik ve dinî toplulukların temsilcilerinden oluşan bir meclis tarafından yönetilmiştir. Bu, Osmanlı modernleşmesinin çok-kültürlü bir ortamda nasıl uygulandığını gösteren önemli bir örnektir.

Selanik'te mülkiyet ihtilafı, genellikle etnik ve dinî sınırları aşan karmaşık bir yapıya sahiptir. Vakıf mülkleri, özel mülkler ve belediye arazileri iç içe geçmiş durumdadır. Bu durum, özellikle şehir dönüşümü projelerinin uygulandığı dönemlerde, çok sayıda ihtilafa yol açmıştır

¹ Selanik'in 19. yüzyıldaki nüfusu ve demografik yapısı hem Osmanlı nüfus sayımları hem de cemaat temelli çalışmalar üzerinden takip edilebilen, ancak kategorileri (Müslüman, Yahudi, Rum, Bulgar vb.) modern etnik tanımlarla bire bir örtüşmeyen karmaşık bir tablodur. Meropi Anastassiadou'nun 1830-1912 dönemini vilayet salnameleri ve Osmanlı arşivleri üzerinden ayrıntılı biçimde incelediği monografisi, şehrin Tanzimat çağında hızla "modernleşen" bir liman şehrine dönüştüğünü, nüfusun da bu süreçte belirgin biçimde arttığını göstermektedir. 18. yüzyıl sonu için Minna Rozen'in çalışmasında aktarılan bir tahmine göre Selanik'in nüfusu yaklaşık 65.000 olup bunun yaklaşık 30.000'i Yahudi, 5.000'i Müslüman, 10.000'i ise Ortodoks Hıristiyanlardan (ağırlıklı Rumlardan) oluşmaktadır (Rozen, 2011). Bu tablo, 19. yüzyıla girilirken bile Yahudilerin şehir içinde en kalabalık cemaat olduğunu; Müslümanların idari ve askerî elit ile geleneksel şehir nüfusunu; Hıristiyanların ise hem şehrin hinterlandına hem de yükselen Balkan milliyetçiliklerine eklenen bir kesimi temsil ettiğini gösterir. Mazower, Sefarad göçlerinden itibaren Selanik'in bütün Akdeniz'deki en büyük Yahudi merkezlerinden biri haline geldiğini ve bu cemaatin liman ticareti, zanaat ve erken sanayi alanlarında belirleyici bir ekonomik ağırlığa ulaştığını vurgular (Mazower, 2005). 19. yüzyılın ilk yarısında (1830'lar-1860'lar) Selanik hâlâ "orta büyüklükte" bir Osmanlı liman şehri olmakla birlikte, ticaret hacmindeki artış, demiryolunun gelişi ve hinterlandla kurulan yeni bağlantılarla birlikte nüfusun yaklaşık 60-70 binlerden 120-150 bin bandına doğru yükseldiği anlaşılmaktadır. Anastassiadou, özellikle 1905 tarihli vilayet salnamesi verilerini çözümleyerek, yüzyılın sonuna gelindiğinde şehir merkezinde 100 binin üzerinde bir nüfustan söz edildiğini; Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan cemaatlerin şehir mekânının içinde mahalleler, ibadet yerleri ve meslekî örüntüler üzerinden birbirine hem eklenen hem de zaman zaman gerilimli üçlü bir yapı oluşturduğunu belirtir. Kemal Karpat'ın Osmanlı nüfusu üzerine yaptığı derleme de 1881/82-1893 sayımı dâhil olmak üzere 19. yüzyıl sonu istatistiklerinin Selanik ve vilayetini imparatorluğun en yoğun ve kozmopolit bölgelerinden biri olarak kayda geçtiğini göstermektedir. Yüzyıl başına gelindiğinde, 1912-1913 eşiğinde yapılan tahminler ve derlenen istatistikler, Selanik şehir nüfusunun 120-150 bin aralığına yükseldiğini ve cemaatler arasındaki dengenin kabaca korunmakla birlikte siyasal milliyetçiliklerin baskısıyla yeni bir anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Mazower, 1913 itibarıyla şehir nüfusunun yaklaşık %39'unu Yahudilerin, %29'unu Müslüman Türklerin, %25'ini Rum/Greko-Ortodoksların, geri kalan küçük dilimi ise Bulgarlar, Romanlar ve diğer grupların oluşturduğunu aktarır (Mazower, 2004). Bu yapı, Rozen ve diğer araştırmacıların altını çizdiği üzere, Osmanlı son dönem Selanik'ini ne tek bir "millî" kimliğe indirgemeye ne de sadece "Yahudi şehri" veya "Müslüman şehri" olarak tanımlamaya imkân vermeyen çoğulcu bir şehir toplumu olarak konumlandırır (Rozen, 2011; Anastassiadou, 2016; Karpat, 2003). Sonuç olarak 19. yüzyıl, Selanik için hem nüfusun 60-70 binlerden 120-150 bine çıktığı, hem de Yahudi, Müslüman ve Ortodoks Hıristiyan cemaatlerinin birlikte, fakat giderek keskinleşen milliyetçi rekabetler içinde yaşadığı bir dönüşüm dönemidir. Anastassiadou'nun şehir monografisi, Mazower'ın uzun dönemli şehir anlatısı, Rozen'in Yahudi cemaatine odaklanan çalışmaları ve Karpat'ın imparatorluk ölçeğindeki nüfus derlemeleri birlikte okunduğunda, 19. yüzyıl Selanik'i, geç Osmanlı dünyasında liman kentleri, kozmopolitlik ve millî çatışmalar üzerine yürütülen tartışmalarda örnek bir vaka olarak değerlendirilebilir.

(Hanssen, 2005). Bu ihtilafların çözümünde, hukukî prosedürler kadar, topluluklar arası müzakereler ve siyasî baskılar da etkili olmuştur.

Literatürde, Selanik'in çok-kültürlü yapısı ve bu yapının şehir mekânına yansımaları konusunda zengin bir birikim bulunmaktadır. Mazower (2005), Selanik'i "Balkanların Kudüsü" olarak nitelendirmiş ve şehrin kozmopolit karakterini vurgulamıştır. Anastassiadou (2016), Tanzimat döneminde Selanik'in idarî ve şehir dönüşümünü teferruatlı bir şekilde incelemiştir. Naar (2016), Selanik Yahudilerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan Yunanistan'a geçiş sürecindeki deneyimlerini analiz etmiştir. Bu çalışmalar, Selanik'in 19. yüzyıldaki dinamiklerini anlamak için önemli bir zemin oluşturmaktadır.

2.4. Mikro-Tarih ve Mülkiyet İhtilafları

Bu çalışmanın metodolojik yaklaşımı, mikro-tarih perspektifine dayanmaktadır. Mikro-tarih, küçük ölçekli bir olayın, ferdin ya da dar bir topluluğun yoğun çözümlemesi üzerinden daha geniş tarihî süreçler hakkında analitik çıkarım üretmeyi hedefler. Bu yaklaşım, "küçük olanın" yalnızca yerel/istisnâî bir örnek olarak değil; daha büyük yapılarla temas eden, onları görünür kılan ve kimi zaman da sorgulatan bir merceğe olarak ele alınmasına dayanır (Levi, 1991; Peltonen, 2001). Mikro-tarih, makro-tarihî anlatıların çoğu zaman düzleştirdiği nüansları, çelişkileri ve aktörlerin faillik biçimlerini -özellikle de metinlerin "kenarında" kalan gündelik pazarlıkları ve stratejik hamleleri-açığa çıkarma iddiasındadır (Ginzburg, 1993).

Bu çerçevede çalışmanın temel analitik birimi, tekil bir vakadan ziyade, mülkiyet ihtilaflarının bir süreç olarak izlenebilirliği (başvuru, delillendirme, şahitlik, karar, itiraz/uzlaşma, icra vb.) ve bu süreçte üretilen beyanî-hukukî repertuvarıdır. Mikro-tarihî okuma; (i) aktörlerin kimliklerini sabit kategoriler olarak değil, somut ihtilaf bağlamında kurulan ve dönüştürülen konumlanmalar olarak ele almayı; (ii) dosya/kayıt içindeki boşlukları "eksik bilgi" olarak geçiştirmek yerine, iz-sürme mantığıyla (clue-based/evidential) anlamlandırmayı; (iii) mikro düzeydeki karar ve çatışma dinamiklerini, daha geniş hukuk rejimi, idari dönüşüm ve iktisadî ilişkiler ağıyla ilişkilendirmeyi gerektirir (Ginzburg, 1993; Peltonen, 2001).

Bu çalışmada ölçek meselesi, yalnızca "küçüğe odaklanma" şeklinde değil, ölçekler arasında analitik geçiş (micro-macro link) kurma biçiminde tasarlanmıştır. Bir mülkiyet ihtilafları, yerel pratikler ve mahkeme usulleri üzerinden ilerlerken, aynı zamanda mülkiyet rejiminin dönüşümü, hukukî çoğulluk, içtimâî hiyerarşiler ve devlet-toplum ilişkilerinin gündelik işleyişiyle temas eder. Bu nedenle yöntem, vakayı yalnızca "yerel bir hikâye" olarak kapatmak yerine, vakadan dışarı doğru bağlam oluşturma (outward contextualization) stratejisini benimser (Trivellato, 2011; Ghobrial, 2019).

Mülkiyet ihtilafları, mikro-tarih çalışmaları için özellikle zengin bir kaynak türüdür; çünkü mülkiyet, yalnızca bir iktisadî varlık değil, aynı zamanda statü, hane stratejisi, içtimâî saygınlık, koruma ilişkileri ve hukukî dil üretimi gibi katmanları aynı anda içerir. Bu tür ihtilaflar, hukuk sisteminin işleyişini, toplum ilişkilerini, güç dinamiklerini ve kültürel değerleri somut etkileşimler üzerinden izlemeye elverişli bir "yoğun veri" alanı oluşturur. Osmanlı tarihyazımında mülkiyet, idare ve hukuk arasındaki bu iç içeliği takip eden çalışmalar, mülkiyet rejimlerinin sabit değil, idari pratikler, kayıt teknikleri ve yerel üretim ilişkileriyle birlikte biçimlendiğini göstermiştir (Mundy & Saumarez Smith, 2007). Osmanlı yargı yapısındaki dönüşüm ve farklı yargı alanları arasındaki ilişkiler de ihtilafların hangi kanallardan, hangi stratejik tercihlerle taşındığını anlamayı mümkün kılar (Rubin, 2011).

Mülkiyet ihtilaflarının mikro-tarihî analizi, etnisite ve içtimaî katmanlar gibi kategorilerin kesişme noktalarını anlamak açısından da müessirdir. Bu çalışmanın odağındaki vaka, bir Yahudi kadının mülkiyet haklarını savunma mücadelesini içerdiğinden, “kadın” ve “gayrimüslim” olma hâllerinin hukukî temsil, delil rejimi, şahitlik pratikleri ve müzakere gücü üzerindeki etkileri, somut ihtilaf akışı içinde izlenecektir. Osmanlı hukuk düzeninde kadınların mülkiyet tasarrufu (mülk edinme, satma, miras bırakma, dava açma) pratikte mahkeme kayıtlarına güçlü biçimde yansımıştır (Jennings, 1975).

Gayrimüslim kadınların mülkiyet ihtilafları ise daha karmaşık bir görünüm arz eder. Osmanlı düzeninde gayrimüslimlerin bazı ferdî statü alanlarında kendi cemaat normlarıyla ilişki kurabilmeleri, buna karşılık birçok mülkiyet ihtilafının kadı mahkemeleri gibi Osmanlı yargı forumlarına taşınması, hukukî çoğulluk ve forum seçimi (forum shopping) olgusunu gündeme getirir. Bu durum, farklı normatif düzenlerin etkileşimi ve zaman zaman çatışması kadar, aktörlerin bu çoğulluğu stratejik biçimde kullanma kapasitelerini de görünür kılar (Gradeva, 1997; Rubin, 2011).

Sonuç olarak bu bölümün mikro-tarihî yöntemi; (1) ihtilafın kronolojisini ve dönemeçlerini kurmayı, (2) fâil-hane-ağ ilişkilerini (vekiller, şahitler, komşuluk, cemaat bağlantıları, idari araçlar) haritalamayı, (3) Hukuki gerekçelendirme envanteri ve delil/şahitlik düzenini çözümlenmeyi, (4) bulguları mülkiyet rejimi, yargı yapısı ve toplum hiyerarşileriyle ilişkilendirerek ölçekler arasında analitik geçiş kurmayı amaçlamaktadır.

3. Arşiv Belgelerinin Analizi: Kaldırgöç Mahallesi Vakıf Çeşmesi İhtilafı

3.1. İhtilafın Tarafları ve Mekân Bağlamı

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) bulunan belgeler, 1904-1905 yıllarında Selanik'in Kaldırgöç Mahallesi'nde yaşanan bir mülkiyet ihtilafını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. İhtilafın merkezinde, Mescid Sokağı'nda bulunan bir vakıf çeşmesi ile Yako İravanlı'nın zevcesi Rahil binti Yusuf'un mülkiyetindeki hane ve dükkânlar yer almaktadır.

Kaldırgöç Mahallesi, 19. yüzyılın sonlarında Selanik'in en yoğun Yahudi nüfusuna sahip mahallelerinden biriydi. Arşiv kayıtlarına göre, mahallede 198 ev, 29 dükkân, bir meyhane, bir berber, bir kahvehane, üç fırın, bir ipek fabrikası, 35 arsa, iki bahçe ve bir çeşme bulunmaktaydı (Hazırbulan, 2024). Mahallenin ekonomik canlılığı, Yahudi cemaatinin ticaret ve zanaat alanlarındaki etkinliğini yansıtmaktadır. Bed-El Havrası gibi önemli sinagoglar, mahallenin dinî ve içtimaî merkezlerini oluşturmaktaydı.

Çalışmada mevzu bahis vakıf çeşmesi, Osmanlı şehirlerinin karakteristik unsurlarından biridir. Çeşmeler, hayır kurumları olarak vakfedilmiş ve halkın su ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilmiştir. Belgelerde, çeşmenin “kadim mevcû bir vakf-ı çeşme” olduğu belirtilmektedir, yani çeşme uzun süredir mevcuttur ve vakıf statüsündedir. Çeşmenin arsası 6 metre 20 santimetre kare olarak ölçülmüştür ve bu arsa, Rahil'in hanesinin önünde, sokak üzerinde konumlanmaktadır.

3.2. İhtilafın Başlangıcı: 1903 Yangını ve Yeniden İmar

İhtilafın kökeni, 1903 yılında Küçükpazar bölgesinde çıkan büyük yangına dayanmaktadır. Yangın, Selanik'in önemli bir kısmını tahrip etmiş ve binlerce yapı yok olmuştur. Osmanlı hükümeti, yangın sonrası yeniden imar sürecinde modern şehir planlaması ilkelerini uygulamaya çalışmıştır. Bu süreç, “Tanzimat-ı Cedîde” olarak adlandırılmıştır.

Belgelere göre, yangından önce Rahil'in hanesinin arsası 271 metre kare idi. Yangın sonrası yeniden imar planında, sokakların genişletilmesi ve düzenlenmesi için tüm arsalardan belirli bir pay alınmıştır. Bu “hisse-i nizamiye” (düzenleme payı) düşüldükten sonra, Rahil'in yeni arsası 222

metre 33 santimetre kare olarak belirlenmiştir. Arsa, harita üzerinde 407 numarası ile kayıtlıdır ve “sahib-i evvel” (ilk sahibi) olarak Yusuf adına kayıtlıdır.

Kritik nokta, vakıf çeşmesinin arsasının bu hesaplamada nasıl ele alındığıdır. Belgeler, çeşmenin yangından önce 7 metre 56 santimetre kare bir alana sahip olduğunu belirtmektedir. Yangın sonrası düzenlemede, çeşme arsası da genel düzenleme payına dahil edilmiş ve düşüm yapıldıktan sonra 6 metre 20 santimetre kare olarak yeniden tahsis edilmiştir. Önemli olan, bu arsanın Rahil'in hanesinin hesabından tamamen ayrı tutulması ve “müstakilen ifraz ve tahsis” (bağımsız olarak ayrılmış ve tahsis edilmiş) olmasıdır.

Belgede açıkça belirtildiği üzere: “Bu misüllü hayrâtın muhâfaza-i mevcûdiyeleri lâzım geldiğinden mezkur çeşmenin de kable'l-harîk işgâl itmiş bulunduğu yedi metre elli altı santimetre merbû' yer dahi bilâ-istisnâ hisse-i umûmîyeye iştirâk itdirilerek hisse-i nizâmiye tenzilinden sonra vakfın hakkı kalan altı metre yirmi santimetre merbû'unda arsa iki metre altmış santimetre yüz itibâriyle yine bu hanenin pişgâhında müstakilen ifrâz ve tahsîs olunmuştu.” Bu ifade, Osmanlı yönetiminin vakıf mülklerini koruma konusundaki kararlılığını göstermektedir. Çeşme arsası, özel mülk hesaplarından ayrı tutulmuş ve vakfın hakkı olarak korunmuştur. Ayrıca, belediye tarafından çeşmeye musluk ve tekne yapılmış, su getirilmiş ve çeşme aktif hale getirilmiştir. Bu, vakfın sadece kağıt üzerinde değil, fiilen de korunduğunu göstermektedir (BOA, TFR.I.ŞKT, 41/4100/1).

3.3. Vakıf Mülküne Tecavüz: Rahil'in Teras İnşası Girişimi

İhtilaf, Rahil binti Yusuf'un dükkân inşası için belediyeden aldığı ruhsat tezkeresini kullanarak vakıf çeşmesinin arsasına müdahale etmeye çalışmasıyla başlamıştır. Belgeler, Rahil'in çeşme arsasının üzerine bir teras yapmaya teşebbüs ettiğini kaydetmektedir. Bu girişim, belediye tarafından fark edilmiş ve derhal durdurulmuştur.

Belediye raporunda durum şöyle açıklanmaktadır: “Müsted'îye hânesinin arsasında bir dükkân inşâası için ale'l-usûl dâireden istihşâl eylediği ruhsat tezkeresini vesile-i maksad ittihaz iderek çeşme mahallini dahi uhde-i iğtisâbına geçürmek emeliyle evvelâ üzerine bir tarasa yapmağa teşebbüs eylediği görülünce keyfiyetini hemân bâ-rapor arz edilmekle beraber ameliatı men' itdirilmiştir.” Bu ifade, Rahil'in stratejisini ortaya koymaktadır. Dükkân inşası için aldığı ruhsatı, çeşme arsasını da kendi mülküne katmak için bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır. “Vesile-i maksad ittihaz” (amaca vesile kılmak) ifadesi, bu girişimin kasıtlı olduğunu göstermektedir. Rahil, çeşme arsasını “uhde-i iğtisabına geçürmek” (kendi tasarrufuna almak) amacıyla hareket etmiştir.

Belediye, bu girişimi “tecavüz” olarak nitelendirmiş ve derhal müdahale etmiştir. Belediye Meclisi'nde yapılan müzakerede, çeşmenin vakıf olması nedeniyle müdahale edilemeyeceği ve “hâl-i sâbıkı vechile muhafaza” (eski haliyle korunması) gerektiği kararlaştırılmıştır. Rahil'e, “fuzulen” (haksız yere) yaptığı terasın kaldırılması tebliğ edilmiştir.

Bu noktada, Rahil'in hukukî durumu zayıftır. Çeşme arsası, yangın sonrası düzenlemede açıkça vakfa tahsis edilmiş ve Rahil'in hanesinin hesabından ayrı tutulmuştur. Belediye, çeşmeyi aktif hale getirerek vakfın hakkını fiilen tescil etmiştir. Rahil'in dükkân ruhsatı, sadece kendi arsası için geçerlidir ve çeşme arsasını kapsamaz (BOA, TFR.I.ŞKT, 41/4100/2).

3.4. Rahil'in Savunması ve Hukukî Stratejisi

Rahil binti Yusuf, belediyenin müdahalesine karşı Rumeli Vilâyeti Müfettiş-i Umûmîliğine bir arzuhâl sunarak itiraz etmiştir. Bu arzuhal, Rahil'in hukukî stratejisini ve argümanlarını ortaya koymaktadır. Arzuhal, 5 Mayıs 1320 (1904) tarihlidir ve oldukça teferruatlı bir savunma içermektedir (BOA, TFR.I.ŞKT, 41/4100/3).

Rahil'in temel argümanları şunlardır:

1. Çeşmenin Konumu İddiası: Rahil, çeşmenin eski yerinin kendi hanesinin içinde değil, sokak üzerinde olduğunu iddia etmektedir. Arzuhalinde şöyle demektedir: "İddia olunan çeşmenin eski mahalli cariyelerinin hanesi derûnunda olmayub sokak üzerinde bulunmuş olduğu el-yevm mevcut olan âsârıyla mütehakkik olduğu halde mahall-i mezkûrun câriyelerinin hanesi derûnunda aranılmış..." Bu argüman, çeşmenin vakıf statüsünü reddetmemekte, ancak çeşmenin yerinin yanlış belirlendiğini ileri sürmektedir. Rahil, çeşmenin izlerinin hâlâ sokakta görülebileceğini iddia etmektedir.

2. Tazminat Teklifi: Rahil, ihtilafı çözmek için iki alternatif teklif sunmaktadır: Ya 6 metrelik alanın bedelini belediyeye ödeyecek, ya da civarda 6 metrelik başka bir alan gösterecektir. Bu teklif, Rahil'in pragmatik bir çözüm aradığını göstermektedir.

3. Mülkiyet Hakkı Vurgusu: Rahil, tapu ile tescilli mülkiyetinin korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Arzuhalinde, "sâye-i şâhânedede herkesin akâr ve emlâkı tasarrufundan mahrûm olması hakkındaki kavânin-i şâhâneye mugayir" (padişahın gölgesinde kişinin mülk ve emlak tasarrufundan mahrum olmasının kanunlara aykırı olduğu) ifadesini kullanmaktadır.

4. Prosedür İtirazı: Rahil, belediyenin mahkeme kararı olmadan mülküne müdahale etmesinin hukuka aykırı olduğunu savunmaktadır. "Meydanda bir gûnâ hükm ve karar ve muhâkeme bulunmaksızın ve bu bâbda câriyelerinin müdâfa'ât-ı meşrû'aları istimâ' edilmeksizin" (ortada hiçbir hüküm ve karar ve mahkeme olmaksızın ve bu konuda kullarının meşru savunmaları dinlenmeksizin) ifadesi, prosedür haklarının ihlal edildiği iddiasını içermektedir.

5. Cinsiyet ve Güç Dengesizliği: Rahil, kendisini "bir acize" (zayıf bir kadın) olarak tanımlayarak, belediyenin güç kullanımına karşı savunmasız olduğunu vurgulamaktadır. Bu, toplumsal cinsiyet dinamiklerini hukukî argümana dönüştürme stratejisidir.

Rahil'in arzuhalî, Osmanlı hukuk sisteminin karmaşıklığını ve çok katmanlılığını göstermektedir. Rahil hem vakıf hukukuna hem mülkiyet hukukuna hem de prosedür hukukuna atıfta bulunmaktadır. Ayrıca, Tanzimat sonrası dönemde güçlenen ferdî haklar söylemini kullanmaktadır.

3.5. Merkezi Hükümetin Müdahalesi ve Nihai Karar

Rahil'in arzuhâli, Rumeli Vilayeti Müfettiş-i Umumiliği tarafından Dahiliye Nezareti'ne iletilmiştir. Bu süreç, Osmanlı bürokrasisinin hiyerarşik yapısını göstermektedir. Yerel düzeyde çözülemeyen ihtilaf, merkezi hükümete taşınmaktadır.

Dahiliye Nezareti, 25 Mart 1320 (1904) tarihli bir tezkere ile vilayete cevap vermiştir. Bu tezkere, Sultan II. Abdülhamid'in bir irade-i seniyyesine (padişah fermanı) dayanmaktadır. İrade, vakıfların korunması konusunda son derece kesin bir tutum sergilemektedir:

"Hayrât ve mirat-ı şerîfenin devam ve muhafazası evkâf-ı merbûtesinin tecâvüz ve harab ve ziyâ'dan vikâyesiyle kâim olduğu halde ve bu vechile bakılmada ve bu ... evkâf bilâ-hak ötekinin berikinin yed-i iğtisabına geçerek ve birtakım hilelerle ... ve tahvîl edilerek meşrût ... olan hayrât ve mirat ... olmakda olub bu ise rızay-ı Bârî ve peygamberiye külliyyen muhâlif olduğundan..." Bu ifade, vakıfların korunmasının sadece hukukî değil, aynı zamanda dinî bir zorunluluk olduğunu vurgulamaktadır. "Rıza-yı Bârî ve peygamberîye muhâlif" (Allah'ın ve Peygamber'in rızasına aykırı) ifadesi, vakıf ihlallerinin dini bir günah olarak görüldüğünü göstermektedir.

İrade, ayrıca vakıf ihlallerinin sorumluluğunu vurgulamaktadır: "Müsâmaha ile bakanlar inde'l-Hüdâ mesûl-i dâim olacakları gibi şer'an ve kanûnen ve maddeten dahi mesûliyet-i azîmeye

dûcâr olacaklarından...” (Müsamaha ile bakanlar ahirette sürekli sorumlu olacakları gibi, şer’an ve kanûnen ve madden de büyük sorumluluğa dücâr olacaklarından...). Bu, vakıf koruma görevinin hem dünyevî hem uhrevî sonuçları olduğunu belirtmektedir.

İrade, Maliye, Evkaf-ı Hümayun ve Defter-i Hakani Nezaretlerine tebliğ edilmiş ve tüm vilayetlere genelge olarak gönderilmiştir. Bu, vakıf koruma politikasının imparatorluk çapında uygulanması gerektiğini göstermektedir.

Rumeli Vilayeti Müfettiş-i Umumiliği, bu irade doğrultusunda Selanik Belediyesi’ne kesin bir emir göndermiştir. 8 Rebiülevvel 1322 (10 Mayıs 1904) tarihli bu emirde, Rahil’in “vakfa olan müdahaleden kat’iyyen kasr-ı yed ile fuzûlen yaptığı tarasayı heman ref eylemesi” (vakfa müdahaleden kesinlikle el çekmesi ve haksız yere yaptığı terasayı derhal kaldırması) talep edilmektedir.

Belediye Reisi’nin cevabı, yerel yönetimin merkezi hükümetin kararını desteklediğini göstermektedir. Belediye raporu, çeşmenin vakıf statüsünü teyit etmekte ve Rahil’in iddialarını reddetmektedir.

“Mezkûr çeşme sahası olan altı metre yirmi santimetre merbu’ arsa esasen müsted’iye hanesi-yçün istihkakı nispetinde harîk taksimatında verilen salifül-beyan arsa miktarının büsbütün haricinde olarak hesaben doğrudan doğruya çeşme sahası olmak üzere tahsis kılındığı ve hatta istifa’-yı umumi içün belediyece musluk yaptırılarak ... zamandan berü sular dahi cereyan etmekte bulunduğu cihetle oraya hiçbir gûnâ hakk-ı müdahalesi bulunmadığına...” Bu ifade, çeşme arsasının Rahil’in hanesinin hesabından tamamen ayrı olduğunu ve belediyenin çeşmeyi aktif hale getirdiğini vurgulamaktadır. Belediye, Rahil’in “hiçbir gûna hakk-ı müdahalesi bulunmadığı” (hiçbir müdahale hakkı olmadığı) sonucuna varmıştır (BOA, TFR.I.ŞKT, 41/4100/3-2).

Nihai karar, Rahil’in aleyhine olmuştur. Terasın kaldırılması talimatı verilmiş ve vakıf çeşmesinin korunması sağlanmıştır. Belgeler, bu kararın uygulanıp uygulanmadığını açıkça belirtmemektedir, ancak merkezi hükümetin kesin tutumu ve yerel yönetimin desteği göz önüne alındığında, kararın uygulandığı varsayılabilir.

4. Tartışma: Vakıf, Mülkiyet ve Modernleşme

4.1. Vakıf Hukukunun Sürekliliği ve Dönüşümü

Bu vaka, Tanzimat sonrası dönemde vakıf hukukunun sürekliliğini ve dönüşümünü anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Bir yandan, vakıf mülkiyetinin ebediliği ve dokunulmazlığı ilkesi güçlü bir şekilde korunmaktadır. Merkezi hükümetin iradesi, vakıfların “rıza-yı Bârî ve peygamberîye” (Allah’ın ve Peygamber’in rızasına) uygun olarak korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu, klasik Osmanlı vakıf anlayışının devamını göstermektedir. Öte yandan, vakıf yönetimi ve denetimi modernleşmiştir. Evkaf Nezaretî’nin merkezi rolü, vakıfların artık doğrudan devlet kontrolü altında olduğunu göstermektedir. Belediyenin vakıf çeşmesini aktif hale getirmesi - musluk, tekne yapması ve su getirmesi- vakıf hizmetlerinin modern belediye kurumlarıyla entegrasyonunu yansıtmaktadır. Bu, kadim vakıf anlayışı ile modern kamu hizmeti anlayışının sentezini temsil etmektedir.

Yangın sonrası yeniden imar sürecinde vakıf arsalarının ele alınış biçimi de dikkat çekicidir. Vakıf arsaları, genel düzenleme payına dahil edilmiş, ancak vakfın hakkı korunmuştur. Bu, vakıf mülkiyetinin mutlak dokunulmazlığından ziyade, kamu yararı ile vakıf haklarının dengelenmesi yaklaşımını göstermektedir. Ancak, nihai olarak vakfın hakkı öncelikli tutulmuştur.

Literatürde, Tanzimat reformlarının vakıf sistemini zayıflattığı ve vakıf mülklerinin özelleştirilmesine yol açtığı iddia edilmiştir (Öztürk, 1995). Ancak bu vaka, en azından 20. yüzyılın başlarında, merkezi hükümetin vakıfları koruma konusunda kararlı olduğunu göstermektedir. Bu, Tanzimat reformlarının vakıf sistemi üzerindeki etkisinin daha nüanslı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

4.2. Ferdî Mülkiyet Hakları ve Sınırları

Rahil binti Yusuf'un vakası, Tanzimat sonrası dönemde ferdî mülkiyet haklarının güçlendirilmesi ile vakıf haklarının korunması arasındaki gerilimi göstermektedir. Rahil, tapu ile tescilli mülkiyetine dayanarak, mülkünü genişletme hakkını savunmaktadır. Tanzimat Fermanı'nın "can, mal ve namus güvenliği" vaadi, Rahil'in argümanlarının temelini oluşturmaktadır. Ancak, merkezi hükümetin kararı, ferdî mülkiyet haklarının mutlak olmadığını ve vakıf haklarının öncelikli olduğunu göstermektedir. Bu, Osmanlı hukuk sisteminde mülkiyet haklarının hiyerarşik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İslâm hukukunda vakıf malı, sıradan özel mülkiyetin üzerinde konumlandırılan kendine mahsus bir statüye sahiptir. Bu hiyerarşinin dayanağı, vakfın "temlîk"ten çıkarılarak hayrî bir maksada tahsis ve tespit edilmesi, başka bir ifadeyle mülkiyetin menşeinin değil, tasarruf rejiminin değişmesidir. Vakıf, fikhî tasavvurda "mülk-i mevkûf" olarak, Allah rızası için ayrılmış ve mümkün mertebeye süreklilik (te'bîd) ilkesine bağlanmış bir hayır malı kabul edilir. Buna karşılık özel mülkiyet, fertlerin tasarrufuna bağlı, devre konu olabilen ve zaman içinde el değiştirebilen bir "mülk" alanını ifade eder. Bu itibarla vakfın teolojik-fikhî zemini, vakıf haklarının ve vakıf malı üzerindeki koruma rejiminin önceliğini hem normatif hem de içtimaî düzlemde meşrulaştıran temel çerçeveyi oluşturur.

Ancak, Rahil'in arzuhalinin ciddiye alınması ve merkezi hükümete kadar taşınması, ferdî hakların Tanzimat sonrası dönemde önem kazandığını göstermektedir. Osmanlı klasik döneminde, bir reayanın vakıf mülküne müdahale girişimi, muhtemelen yerel düzeyde hızla bastırılırdı. Ancak, Tanzimat sonrası dönemde, Rahil'in şikayeti prosedüre bağlı olarak işleme konmuş ve ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Ayrıca, Rahil'in tazminat teklifi -ya 6 metrelik alanın bedelini ödeme ya da başka bir alan gösterme- modern mülkiyet hukukunun kamulaştırma ve tazminat ilkelerini yansıtmaktadır.

4.3. Cinsiyet, Etnisite ve Hukukî Faillik

Bu vaka, Osmanlı hukuk sisteminde kadınların ve gayrimüslimlerin hukukî failliğini anlamak için önemli bir örnektir. Rahil binti Yusuf, bir Yahudi kadın olarak, mülkiyet haklarını savunmak için Osmanlı bürokrasisinin en üst kademelerine başvurabilmiştir. Bu, Osmanlı hukuk sisteminin kadınlara ve gayrimüslimlere tanıdığı hukukî kapasiteyi göstermektedir.

İslam hukuku, kadınlara mülk edinme, satma ve miras bırakma hakları tanımaktadır (Çeker, 2015; Jennings, 1975). Osmanlı mahkeme kayıtları, kadınların bu haklarını aktif olarak kullandıklarını göstermektedir. Rahil'in vakası, bu genel eğilimi teyit etmektedir. Rahil, sadece mülk sahibi değil, aynı zamanda mülkünü genişletmeye çalışan aktif bir ekonomik aktördür. Ancak, Rahil'in arzuhalinde kendisini "bir acize" (zayıf bir kadın) olarak tanımlaması, içtimaî dinamiklerin hukukî stratejiye nasıl dahil edildiğini göstermektedir. Rahil, kadın olarak savunmasızlığını vurgulayarak belediyenin güç kullanımına karşı sempati kazanmaya çalışmaktadır. Bu, Osmanlı toplumunda kadınların içtimaî konumunun hukukî argümanlara nasıl yansıdığını ortaya koyan bir örnektir.

Rahil'in Yahudi kimliği, belgelerde açıkça vurgulanmamaktadır. Belgelerde "zimmiye" (gayrimüslim) terimi kullanılmaktadır ancak bu nötr bir hukukî terimdir ve ayrımcı bir anlam taşımamaktadır. Merkezi hükümetin kararında, Rahil'in etnik veya dinî kimliği hiç

bahsedilmemektedir. Karar, tamamen vakıf hukukunun ilkelerine dayanmaktadır. Bu, Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı hukuk sisteminin, en azından teoride, din ve etnisite farkı gözetmeksizin eşit muamele ilkesini benimsediğini göstermektedir. 1856 Islahat Fermanı'nın "tüm Osmanlı tebaasının eşitliği" vaadi, bu vakada uygulanmış gibi görünmektedir. Ancak, literatürde, Osmanlı hukuk sisteminde gayrimüslimlerin zaman zaman fiili eşitsizliklerle karşılaştığı belgelenmiştir (Karpas, 1975). Bu vaka, hukukî eşitlik ilkesinin uygulamada ne ölçüde gerçekleştiğini değerlendirmek için yeterli değildir. Daha fazla vaka çalışmasına ihtiyaç vardır.

4.4. Şehir Mekânı, Belediye ve Modernleşme

Bu çalışma, Osmanlı şehirlerinin modernleşme sürecinde belediyenin rolünü ve şehir mekânının yeniden düzenlenmesini anlamak için önemli ipucu sunmaktadır. 1903 yangını, Selanik'in şehir dokusunu yeniden şekillendirmek için bir fırsat olarak görülmüştür. Osmanlı hükümeti, yangın sonrası yeniden imar sürecinde modern şehir planlaması ilkelerini uygulamaya çalışmıştır. Sokakların genişletilmesi, düzenlenmesi ve haritaya işlenmesi, Batılı şehir planlama pratiklerinin Osmanlı şehirlerine adaptasyonunu göstermektedir. "Tanzimat-ı cedide" terimi, bu modernleşme projesinin Tanzimat reformlarının bir uzantısı olarak görüldüğünü göstermektedir. Arsalara numaralandırılması ve haritaya işlenmesi, modern kadastro sisteminin uygulanmasını yansıtmaktadır.

Belediyenin vakıf koruma rolü, kadim vakıf yönetimi ile modern belediye hizmetleri arasındaki gerilimi de ortaya koymaktadır. Osmanlı klasik döneminde, vakıflar kendi mütevellileri tarafından yönetilirdi. Tanzimat sonrası dönemde, Evkaf Nezareti ve belediye gibi devlet kurumları, vakıf yönetimine müdahale etmeye başlamıştır. Bu, vakıf özerkliğinin azalması anlamına gelmektedir.

Şehir mekânının yeniden düzenlenmesi, farklı mülkiyet türlerinin -özel mülk, vakıf, belediye arazisi- bir arada ele alınmasını gerektirmiştir. Bu süreç, karmaşık hukukî ve idarî prosedürleri beraberinde getirmiştir. Rahil'in vakası, bu karmaşıklığın bir örneğidir. Yangın sonrası düzenlemede, özel mülk ve vakıf arasındaki sınırların yeniden çizilmesi, ihtilafa yol açmıştır.

Literatürde, Osmanlı şehirlerinin modernleşmesinin, genellikle Batılı modellerin doğrudan aktarımı olarak anlatıldığı görülmektedir (Çelik, 1986). Ancak, bu vaka, modernleşme sürecinin yerel bağlamlarla etkileşimini ve kadim kurumların modernleşme sürecinde nasıl dönüştüğünü göstermektedir. Osmanlı modernleşmesi, basit bir Batılılaşma değil, geleneksel ve modern unsurların karmaşık bir sentezi olarak anlaşılmalıdır.

4.5. Hukukî Çoğulculuk ve Yetki Çatışmaları

Bu vaka, Osmanlı hukuk sisteminin çoğulcu yapısını ve farklı hukukî otoriteler arasındaki yetki ilişkilerini anlamak için önemli bir örnektir. Vakada, birden fazla hukukî otorite rol oynamaktadır. Selanik Belediyesi, Rumeli Vilâyeti Müfettiş-i Umûmiliği, Dâhiliye Nezâreti, Evkaf Nezâreti ve nihai olarak Sultan'ın iradesi. Bu hiyerarşik yapı, Osmanlı bürokrasisinin merkeziyetçi karakterini yansıtmaktadır. Yerel düzeyde çözülemeyen ihtilaflar, merkezi hükümete taşınmaktadır. Merkezi hükümetin kararı, yerel otoriteleri bağlayıcıdır. Bu, Tanzimat reformlarının merkezileşme hedefinin bir yansımasıdır. Ancak, vakıf davaları özel bir statüye sahiptir. Vakıf hukuku, İslam hukukunun bir parçasıdır ve tabii olarak şer'î mahkemelerin yetkisindedir. Tanzimat sonrası dönemde, Nizamiye mahkemeleri kurulmuş ve medenî ve ticarî davaları görmeye başlamıştır. Ancak, vakıf davaları genellikle şer'î mahkemelerin yetkisinde kalmıştır (Rubin, 2011).

Bu vakada, ihtilaf mahkemeye gitmemiştir. Belediye, idarî bir karar olarak Rahil'in terasını kaldırmaya çalışmıştır. Rahil, bu idarî karara karşı idarî hiyerarşiye başvurarak itiraz etmiştir.

Merkezi hükümet, idarî bir karar alarak belediyeyi desteklemiştir. Bu süreç, tamamen idarî prosedürler çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Rahil'in arzuhâlinde, mahkeme kararı olmadan mülküne müdahale edilmesinin hukuka aykırı olduğu iddiası, hukukî prosedürlerin önemini vurgulamaktadır. Rahil, "meydanda bir gûnâ hükm ve karar ve muhâkeme bulunmaksızın" (ortada hiçbir hüküm ve karar ve mahkeme olmaksızın) ifadesini kullanarak, yargı denetimi hakkını talep etmektedir. Ancak, merkezi hükümetin cevabı, vakıf koruma konusunda idarî otoritenin yeterli olduğunu göstermektedir. Sultan'ın iradesi, yargı kararı olmaksızın, vakfın korunmasını emretmektedir. Bu, Osmanlı hukuk sisteminde idarî ve hukukî otoritelerin iç içe geçtiğini ve vakıf koruma konusunda idarî otoritenin öncelikli olduğunu göstermektedir.

Literatürde, Tanzimat reformlarının hukukî ikiliğe yol açtığı -Şer'î mahkemeler ve Nizâmiye mahkemeleri arasında- ve bu ikiliğin yetki çatışmalarına neden olduğu belgelenmiştir (Rubin, 2011). Bu vaka, bu ikiliğin vakıf hukuku alanında nasıl işlediğini göstermektedir. Vakıf hukuku, büyük ölçüde idarî otoritenin kontrolünde kalmış ve yargı denetiminden muaf tutulmuştur.

5. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, 1904-1905 yıllarında Selanik'in Kaldırgöç Mahallesi'nde bir vakıf çeşmesi sahası ile bitişik özel mülkiyet arasında ortaya çıkan sınır uyuşmazlığını, BOA'da tespit edilen tekil bir ihtilaf dosyasındaki yazışmalar üzerinden mikro-tarihî bir okuma ile incelemiştir. Belge seti, ihtilafın yalnızca mülkiyet sınırına indirgenemeyeceğini, aksine yangın sonrası imar, ifraz ve taksim süreçleriyle birlikte işleyen çok katmanlı bir idarî karar ve tebligat hattı içinde kurulduğunu göstermektedir. Uyuşmazlığın teknik-hukukî eşiği, "hisse-i nizâmiye" uygulamaları yürürken vakıf çeşmeye ait sahanın özel mülk hesabından ayrıştırılarak müstakilen ifraz ve tahsis edilmesiyle belirginleşmiş, sonraki aşamalar bu eşik üzerinde şekillenmiştir.

Dosyada, özel mülk sahibinin belediyeden aldığı ruhsat tezkeresine dayanarak vakıf sahasına teras yoluyla müdahale girişimi "tecavüz" olarak çerçevelemiş, belediye ve belediye meclisi düzeyindeki değerlendirmelerde mevcut durumun korunması esas alınarak terasın kaldırılması yönünde tebliğ yapılmıştır. Uyuşmazlığın yerel düzlemde kapanmaması, ilgili kişinin arzuhâl ile Rumeli Vilâyeti Müfettiş-i Umûmîliğine başvurmasıyla, meselenin şikâyet ve itiraz formatına taşınmasına ve müfettişlik kanalıyla merkezî birimlere intikâline yol açmıştır. Bu seyir, çözüm üretiminde belediye ölçeği ile merkezî idarî birimler arasında kurulan hiyerarşik akışın, ihtilâfın aslî belirleyicilerinden biri olarak işlediğine işaret etmektedir. Buna karşılık, dosyada mahkeme siciline intikâle ilişkin açık bir iz bulunmadığından, uyuşmazlığın yargı denetimi boyutu mevcut verilerle doğrulanamamaktadır.

Bulguların ikinci ekseni, "hayrâtın sıyânet ve muhafazası" ilkesinin dosya içinde hem planlama/imar eşiğinde hem de merkezî yazışmalarda amelî bir normatif çerçeve olarak kullanılmasıdır. İmâr ve tahsis aşamasında vakıf sahası, korunması gereken bir çekirdek alan olarak sınırlandırılmış, merkezî düzlemde ise vakıf ihlâli yalnız hukukî bir sorun olarak değil, dinî-hukukî sorumluluk diliyle örülen daha sert bir görev ve mesuliyet rejimi içinde konumlandırılmıştır. İrâde-i seniyyenin farklı nezaretlere tebliği ve vilâyetlere genelge mahiyetinde yayılması, koruma söyleminin tekil bir dosya kararı olmaktan çıkarılarak daha geniş bir "takibat ve muhafaza" yönelimine eklenmek istendiğini düşündürmektedir. Somut vakada bu çerçeve, müfettişlik üzerinden belediyeye yönelen kesin içerikli emirlerle icra zeminine bağlanmıştır.

Üçüncü olarak, özel mülk sahibinin savunma hattı, uyuşmazlığı yalnız vakıf ile özel mülk ikiliğine sabitlemek yerine tapu/tescil, usul güvenceleri ve tazminat/ikâme önerilerini birlikte

devreye sokan çok katmanlı bir repertuvar üretmektedir. Tasarruf hakkının dokunulmazlığı, mahkeme hükmü olmadan müdahale edilemeyeceği iddiası ve bedel üzerinden uzlaşma arayışları, dosyada hem hukukî hem de pratik çözüm kanalları olarak görünür hâle gelmiştir. Bununla birlikte idarî değerlendirmeler, ruhsat tezkeresinin kapsamını daraltan bir okuma üzerinden, vakıf sahasının ilgili haneye tahsis edilen arsa hesabının dışında kaldığını vurgulayarak bu savunma hattını zayıflatmıştır. Ayrıca arzuhâlde kullanılan “âcize” konumlandırması, hukukî argümana toplumsal güç asimetrisi boyutunu ekleyen bir retorik unsur olarak okunabilmekle birlikte, karar gerekçelerinin çekirdeğinde belirleyici unsur olarak temellendirilememektedir.

Dördüncü bulgu, karar gerekçelerinde statü kayıtlarının görünürlüğündeki asimetriye ilişkindir. Dosya, vakıf/hayrât statüsünü en yüksek görünürlük düzeyinde tutmakta, gerekçelendirme, aktör kimliklerinden ziyade korunacak alanın hukukî statüsüne dayanarak kurulmaktadır. Dinî veya etnik kimliğe dair kayıtlar dosyada yer alsa da gerekçelerde kimliğin kararın aslî belirleyeni olarak işlendiğini açıkça gösteren ifadeler bulunmamaktadır. Bu nedenle kimlik-mekân ilişkisine dair yorumların, bu çalışmada dosya içi görünürlük sınırı aşılmadan ve genelleme iddiası üretilmeden kurulması daha isabetlidir.

Bu çerçevede çalışma, Osmanlı vakıf-mülkiyet ilişkileri literatürüne iki temel katkı sunmaktadır. İlk olarak, erken 20. yüzyıl bağlamında vakıf sahasının korunmasına yönelik normatif dilin, belediye ölçeği ile merkezî idarî mekanizmalar arasında işleyen somut işlem adımlarıyla birlikte izlenebileceğini göstermektedir. İkinci olarak, yangın sonrası imar, ifraz-taksim ve haritalama gibi modern idarî pratiklerin, vakıf koruma rejimiyle aynı süreç içinde yan yana yürüyebildiği ortaya konulmaktadır. Bu bulgular, “süreklilik” ve “dönüşüm” kategorilerinin tek çizgili şemalarla değil, dosya-temelli ara mekanizmalar üzerinden birlikte tartışılmasını mümkün kılmaktadır.

Bununla birlikte sonuçlar, tek bir ihtilaf dosyasına dayalı olmanın kaçınılmaz sınırlılıkları içinde değerlendirilmelidir. Terasın kaldırılmasına ilişkin icra ve uygulama izinin dosyada açık biçimde takip edilememesi, kararın fiilî sonuçlarını ölçmeyi güçleştirmektedir. Benzer şekilde, yargı sürecine intikâl olup olmadığına dair veri bulunmaması, yargı denetimi açısından kesin hükümler kurulmasını engellemektedir. Gelecek araştırmaların, farklı şehir ve dönemlerden benzer uyumsuzluk dosyalarını karşılaştırmalı biçimde inceleyerek idarî süreç varyasyonlarını, yerel uygulama farklılıklarını ve vakıf koruma dilinin kurumsal dolaşımını daha sağlam bir zeminde test etmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak bu mikro-tarihî okuma, görünüşte sıradan bir sınır ihtilâfının, arşiv dosyası içinde normatif dil, idarî hiyerarşi ve aktör stratejilerinin kesiştiği bir “işlem rejimi” olarak çözümlenebileceğini göstermektedir. Çalışmanın sunduğu belge temelli kronoloji, literatürdeki geniş anlatıları tek başına doğrulama veya çürütme iddiası taşımamakta ancak bu anlatıların, benzer dosya setleriyle çoğaltılacak karşılaştırmalı okumalar üzerinden daha denetlenebilir hâle getirilebileceğine işaret etmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Rumeli Müfettişliği Defterleri

BOA, TFR.I.ŞKT, 41/4100/1

BOA, TFR.I.ŞKT, 41/4100/2

BOA, TFR.I.ŞKT, 41/4100/3

BOA, TFR.I.ŞKT, 41/4100/3-2

Araştırma Eserler

- Akyıldız, A. (2011). Tanzimat. *TDVİA*, 40. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tanzimat>
- Anastassiadou, M. (2016). *Tanzimat çağında bir Osmanlı şehri: Selanik (1830-1912)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aydın, M. Â. (1991). Arazi Kanunnâmesi. *TDVİA*, 3. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arazi-kanunnamesi>
- Bantekas, I. (2015). Land rights in nineteenth-century Ottoman state succession treaties. *European Journal of International Law*, 26(2), 375-390. <https://doi.org/10.1093/ejil/chv018>
- Barkan, Ö. L. (1942). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*.
- Barkan, Ö. L., Ayverdi, E. H. (1970). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Barnes, J. R. (1987). *An introduction to religious foundations in the Ottoman Empire*. Brill.
- Bayrak Ferlibaş, M. (2020). Selanik'teki XVI. yüzyıla ait vakıflardan biri: Yakub Paşa'nın vakıf eserleri ve vakfettikleri. *Bellekten*, 84, 135-202. <https://doi.org/10.37879/bellekten.2020.135>
- Berkî, A. H. (1957). İslâm'da Vakıf. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/1-4: 19-26.
- Çeker, O. (2015). İslâm Hukukunda Kadın Hakları. *Aile Sempozyumu Tebliğler*: 105-114. Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları.
- Çelik, Z. (1986). *The remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman city in the nineteenth century*. University of Washington Press. <https://doi.org/10.2307/jj.8500984>
- Çizakça, M. (2000). *A history of philanthropic foundations: The Islamic world from the seventh century to the present*. Boğaziçi University Press.
- Çolaker, V. (2022). *Bir kentin kimlik değişimi: Selanik (1908-1928)*. Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi.
- Ghobrial, J-P. A. (2019). Introduction: Seeing the world like a microhistorian. *Past & Present*, 242(Supplement_14), 1-22. <https://doi.org/10.1093/pastj/gtz046>.
- Ginzburg, C. (1980). *The cheese and the worms: The cosmos of a sixteenth-century miller*. Johns Hopkins University Press.
- Ginzburg, C., Tedeschi, J., & Tedeschi, A. C. (1993). Microhistory: Two or Three Things That I Know about It. *Critical Inquiry*, 20(1), 10-35. <http://www.jstor.org/stable/1343946>
- Gradeva, R. (1997). Orthodox Christians in the Kadi Courts: The Practice of the Sofia Sheriat Court, Seventeenth Century. *Islamic Law and Society*, 4(1), 37-69. <http://www.jstor.org/stable/3399240>
- Günay, H. M. (2012). Vakıf. *TDVİA*, 42. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif> TDV İslâm Ansiklopedisi+1
- Hanssen, J. (2005). *Fin de siècle Beirut: The making of an Ottoman provincial capital*. Oxford University Press.
- Hazırbulan, T. (2024). Selanik'te muhtarlık kurumunun oluşturulması: Mahalleler ve ilk muhtarlar. *ANKARAD*, 5(9), 65-97. <https://doi.org/10.53838/ankarad.1427608>

- İnalçık, H. (1973). *The Ottoman Empire: The classical age, 1300–1600*. Weidenfeld and Nicolson.
- İnalçık, H., & Quataert, D. (Eds.). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300–1914*. Cambridge University Press.
- Jennings, R. C. (1975). Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 18(1), 53–114. <https://doi.org/10.2307/3632221>
- Klausner, C. L., Karpát, K. (1975). An Inquiry into the Social Foundations of Nationalism in the Ottoman State: From Social Estates to Classes, from Millets to Nations. (Research Monograph number 39.) Princeton: Center of International Studies, Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Princeton University. 1973. Pp. 116., *The American Historical Review*, Volume 80, Issue 3, June 1975, 695–696, <https://doi.org/10.1086/ahr/80.3.695-a>
- Kenanoğlu, M. M. (2011). Nizâmiye Mahkemeleri. *TDVİA* <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizamiye-mahkemeleri> (31.01.2026).
- Kotzageorgis, P. P., & Papastamatiou, D. (2014). Wealth accumulation in an urban context: The profile of the Muslim rich of Thessaloniki in the eighteenth century. *Turkish Historical Review*, 5(1), 165–199. <https://doi.org/10.1163/18775462-00502001>
- Levi, G. (1991). On microhistory. In *New perspectives on historical writing*. P. Burke (Ed.), Polity Press, 93–113.
- Mazower, M. (2005). *Salonica, city of ghosts: Christians, Muslims and Jews, 1430–1950*. HarperCollins.
- Mundy, M., & Smith, R. S. (2007). *Governing property, making the modern state: Law, administration and production in Ottoman Syria*. I.B. Tauris.
- Naar, D. (2016). *Jewish Salonica: Between the Ottoman Empire and modern Greece*. Stanford University Press.
- Öztürk, N. (1995). *Türk yenileşme tarihi çerçevesinde vakıf müessesesi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, N. (1995). Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti. *TDVİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/evkaf-i-humayun-nezareti>
- Pamuk, Ş. (2000). *A monetary history of the Ottoman Empire*. Cambridge University Press.
- Peltonen, M. (2001). Clues, Margins, and Monads: The Micro-Macro Link in Historical Research. *History and Theory*, 40(3), 347–359. <http://www.jstor.org/stable/2677970>
- Provata, D. (2012). La francophonisation des juifs de Salonique dans le dernier quart du XIXe siècle. *Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde*, 49, 69–88. <https://doi.org/10.4000/dhfles.3406>
- Quataert, D. (2005). *The Ottoman Empire, 1700–1922* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Rodrigue, A. (1990). *French Jews, Turkish Jews: The Alliance Israélite Universelle and the politics of Jewish schooling in Turkey, 1860–1925*. Indiana University Press.
- Rozen, M. (2011). Facing the Sea: The Jews of Salonika in the Ottoman Era. Afula. <https://minnarozzen.co.il/documents/facing%20the%20sea%202.pdf>.
- Rubin, A. (2011). *Ottoman nizamiye courts: Law and modernity*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230119062>
- Shaw, S. J., & Shaw, E. K. (1977). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511614972>
- Singer, A. (2002). *Constructing Ottoman beneficence: An imperial soup kitchen in Jerusalem*. State University of New York Press.

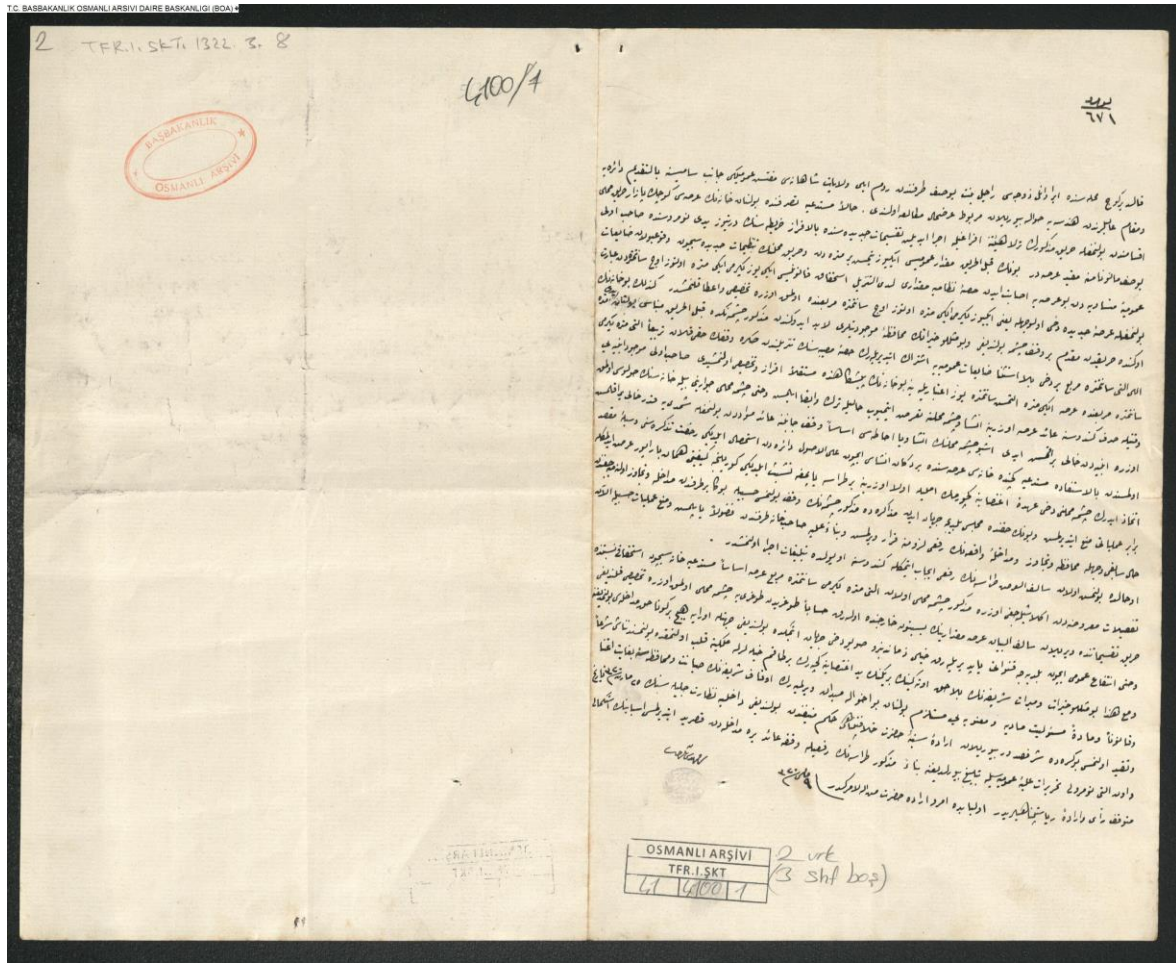
Theologou, K., & Michaelides, P. G. (2010). The role of Jews in the late Ottoman and early Greek Salonica. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(3), 307–320. <https://doi.org/10.1080/19448953.2010.506838>.

Trivellato, F. (2011). Is there a future for Italian microhistory in the age of global history? *California Italian Studies*, 2(1).

Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. yüzyılda Türkiye’de vakıf müessesesi: Bir sosyal tarih incelemesi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

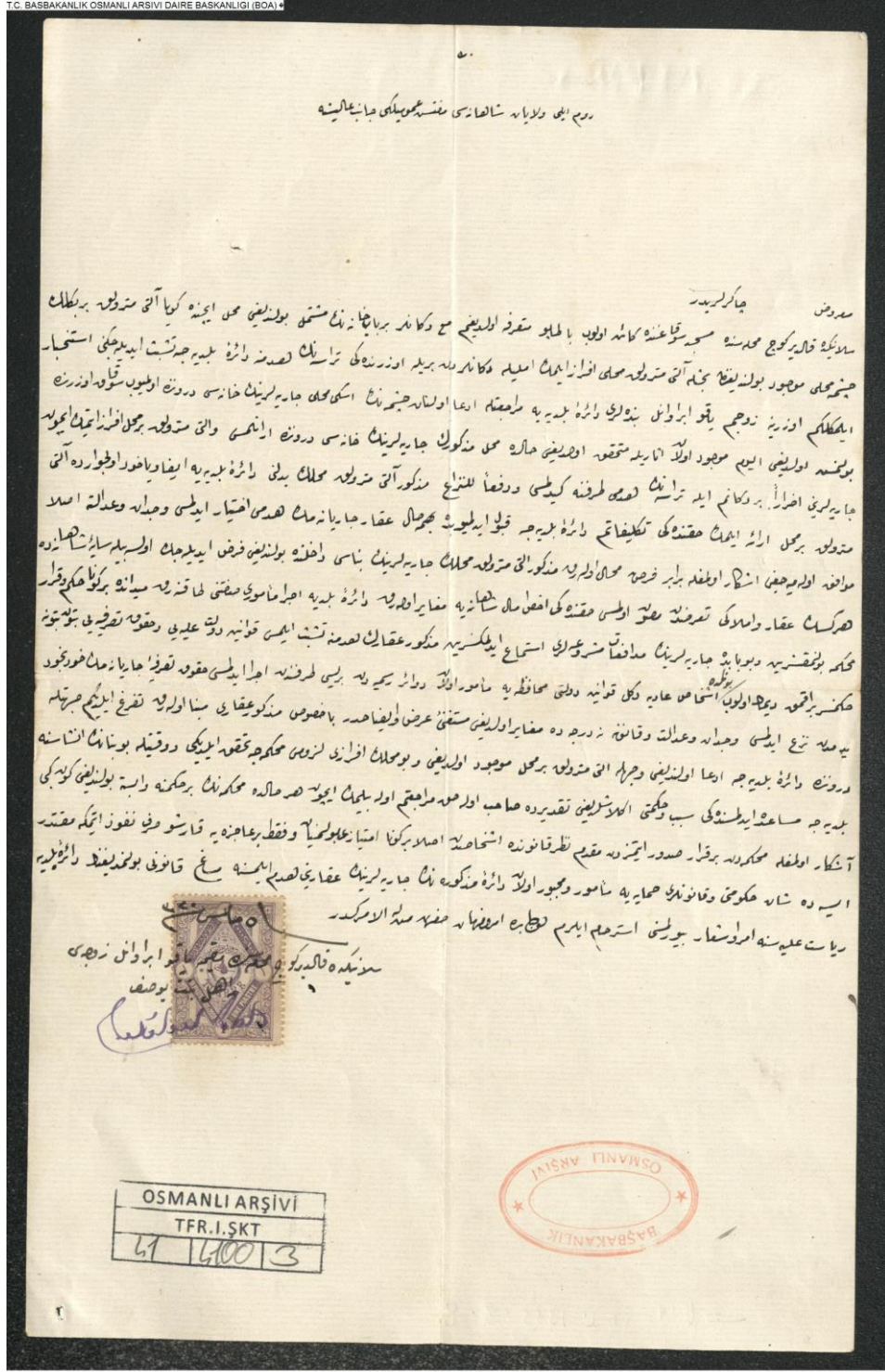
Yediyıldız, B. (2012). Vakıf (tarih). *TDVİA*, 42. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif>

Ekler

TFR.İ.ŞKT.00041.04100.001

Ek 1. Küçükpazar Harâki sonrası ifraz ve taksimatta, vakf-ı çeşmeye ait 6,20 m² saha üzerine tecavüz teşebbüsünün men’i ve hanenin önüne yapılan tarasanın refi/kasr-ı yed hakkında Eyravanlı zevcesi Rahil binti Yusuf müracaatı ve belediye müzakeresi (BOA, TFR.İ.ŞKT, 41/4/100) (9 Mayıs Sene 1320).

TFR.I.ŞKT.00041.04100.003

Ek 3. Selanik Kaldırgöç Mahallesi'nde "çeşme mahallî" ihtilafı: Belediyece dükkân ve terasanın yıkımı teşebbüsüne karşı Yako İravanlı zevcesi Rahil binti Yusuf'un Rumeli Vilayet-i Şâhânesi Müfettiş-i Umumiliği'ne arzualı (5 Mayıs 1320) (BOA, TFR.I.ŞKT, 41/4100/3).

